

IGOR HRUŠOVSKÝ, *TRI INICIATÍVY V DEJINÁCH FILOZOFIE*¹

Už takmer po tri desaťročia majú priaznivci filozofického myslenia na Slovensku možnosť sledovať činnosť jedného z našich najskúsenejších filozofických pracovníkov, s najbohatšou publicistickou činnosťou — prácu I. Hrušovského. A už takmer po dve desaťročia prichádza I. Hrušovský k čitateľom okrem početných článkov a statí v odborných filozofických a iných časopisoch skoro pravidelne aj s knižnou produkciou. Ukrytá je v nich od samého začiatku *snaha* o rozvoj vedeckého filozofického myslenia na Slovensku, opretého o výdobytky prírodných a spoločenských vied proti tradičným formám fideizmu, i keď, pravda, táto snaha nie vždy rovnako našla v minulosti plne adekvátne vyjadrenie. Práca I. Hrušovského, najmä však jeho publikácia *Francis Bacon a rozkvet anglickej filozofie*, napísaná ešte za tzv. slovenského štátu a publikácia *Engels ako filozof* (1946) sú a ostanú názorným dokladom toho, ako sa pokroková časť našej inteligencie postupne vymaňovala spod vplyvu svetonázorových systémov buržoáznej spoločnosti a *prebojovala* si cestu k vedeckému svetonáhľadu revolučného robotníckeho hnutia — k dialektickému materializmu. Od tých čias napísal už I. Hrušovský celý rad ďalších prác, ktoré sú prínosom do našej filozofickej literatúry a ukazujú aj autorov osobný vývoj.

V najnovšej svojej práci *Tri iniciatívy v dejinách filozofie* I. Hrušovský do určitej miery nadväzuje na niektoré myšlienky svojich predchádzajúcich prác, ako o tom svedčia časté odvolania sa na ne pod čiarou,² rozpracováva ich a predostiera rad ďalších problémov.

¹ Vydalo Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1959, ako 4. zv. Filozofickej bibliotéky, 176 strán.

² Konkrétne ide o práce *Vývin vedeckého myslenia* (1942), *Niektoré problémy modernej noetiky* (1943), *Francis Bacon a rozkvet an-*

I

Kniha má dve základné časti a obsiahle resumé v nemeckej reči. V prvej časti venoval autor pozornosť „analýze najvýznamnejších revolučných počínov v histórii filozofie, vyvolaných najmohutnejšími dejinnými preveratmi hospodársko-spoločenských štruktúr“: zrodu gréckej filozofie, vzniku a rozvoju renesančného myslenia a nástupu marxistickej filozofie. Sama myšlienka zostavenia knižky, výstižne obsiahnutá už v nadpise, je nesporne veľmi zaujímavá, lebo skutočne: „Tieto tri udalosti — ako sa píše v úvode — znamenajú epochálne miľníky v rozvoji ľudského myslenia, korešpondujúce najväčším revolučným pohybom v základných existenčných podmienkach ľudskej spoločnosti... Každá z týchto troch epoch povzniesla materializmus vždy na podstatne vyšší stupeň.“

V knihe nie sú, pravda, obsiahnuté systematické *dejiny* gréckej, renesančnej a marxistickej filozofie. Autorovi o toto vôbec nešlo, tým skôr, že takúto úlohu dnes nemôže splniť jeden človek, najmä nie v nevelkej práci, ktorej hlavným poslaním má byť prispieť živými podnetmi k niektorým aktuálnym problémom marxistického filozofického myslenia. Nie je vôbec možné na 30 stranách nevelkého formátu knihy hlbšie osvetliť celú problematiku starogréckeho materializmu a na 29 stranách všetky črty renesančnej filozofie. Preto sú v prvej časti skôr zhrnuté a z určitého uhla zredigované známe veci z marxistických dejín filozofie, pri ktorých poslúžili autorovi zrejme jeho vlastné prednášky na univerzite. Z dejín gréckej, renesančnej a marxistickej filozofie sú tu vybraté len jed-

glickej filozofie (1945), *Engels ako filozof* (1946), *O socialistickú vedu a kultúru* (1949). Upozorňujú čitateľa, ako autor riešil príslušnú problematiku už pred rokmi.

notlivé uzlové problémy, poskladané do malých statí. Z celej koncepcie knihy a najmä z jej poslania, ktorého jej autor určil, vyplýva, že zhrnutie problémov z dejín filozofie slúžilo mu len na to, aby ukázal vývinovú niť vedeckého materialistického myslenia, ktoré celkom zákonite vyústilo v marxizme. Išlo mu o to, aby na konkrétnom materiáli ukázal, že marxizmus ako vedecká ideológia *mohol prevziať* a prevzal a kriticky prehodnotil „všetko, čo bolo cenné vo viac než dvojtisícročnom vývine ľudského myslenia a kultúry“; stal sa prirodzeným dedičom, veľkým rozvíjateľom a rozmnožovateľom najlepších hodnôt ľudskej kultúry. Túto úlohu prvá časť splnila, i keď treba podotknúť, že ak by sme v nej chceli podrobnejšie „rozpíťavať“ jednotlivé state a formulácie, mohli by sme na viacerých miestach dokazovať zjednodušenosť interpretácie, ktorá vyplýva z úsilia po skratkovej stručnosti. O to však nejde a nemôže ísť, keďže celkový prístup k problematike tohto historického *náčrtu* je správny.

Ťažisko práce je v druhej časti knihy. Nebudeme sa preto ani my podrobnejšie zaoberať prvou časťou; pripájame k nej len niekoľko stručných poznámok.

Za čiastočný obsahový nedostatok knihy možno považovať, že v nej na začiatku niet *zmiienky* o filozofii východných národov, ktorá historicky predchádzala gréckej filozofii. I keď autor nemal túto otázku v pláne, predsa len bolo potrebné sa o nej aspoň zmieniť, aby sa neutvrdovala stará zakorenená predstava, akoby sa dejiny filozofie skutočne začínali len od gréckej filozofie. Inak sa však I. Hrušovskému aj na malom priestore podarilo ukázať, že „Svetodejný čin milétskych filozofov je nielen v tom, že zavrhli mytologické tradície, ale že prví v histórii filozofie povzniesli ponímanie sveta na vysokú racionálnu a zásadnú úroveň... Hoci táto nová línia myslenia prezrádza isté príbuzenstvo s mýtickými kozmogóniami, predsa sa od nich radikálne líši, pretože v nej už neprevláda mýtický živel, ale zrejma tendencia k vecnému a objektívnemu poznaniu“ (17).

Ako nedostatok sa niekde (nie všade) javí aj to — a súvisí to opäť najmä s telegrafickým štýlom — že niektoré mená z dejín filozofie mohol I. Hrušovský len spomenúť, bez toho, aby k nim zaujal kritické stanovisko. Nevadí to tam, kde ide viac-menej o jednoznačné osobnosti, pretože autor pri ta-

kejšto práci nie je povinný rozpovedať všetko dopodrobna a nutne predpokladá určité vedomosti z danej problematiky. No vadí to čiastočne tam, kde ide o protirečivé postavy. Tak je to napríklad u Machiavelliho (str. 46—47), ktorého meno napriek veľkým pozitívnym stránkam v jeho svetonáhľade — ako je známe — často v histórii zneužívala (a mohla zneužívať) reakcia.

Štaf o renesančnej filozofii, uvedenú výstižnými Engelsovými slovami: „Bol to najväčší pokrokový prevrat, ktorý ľudstvo odvtedy prežilo, doba, ktorá potrebovala a zrodila obrov, obrov silou mysle, náruživosťou a charakterom, všestrannosťou a učenosťou. Ľudia, ktorí položili základ k modernému panstvu buržoázie, boli všetko, len nie meštiacky obmedzení“, považujeme najmä zo začiatku za sviežejšiu ako predchádzajúce stránky. Je to zrejme už aj tým, že je to epocha čitateľovi i autorovi historicky bližšia, sú v nej prvky, ktoré majú silný vzťah k našej dobe, k jej historickému úsiliu za všestranný rozvoj ľudstva, za vedu proti zadúšajúcemu scholastickému teologizmu a duchovnému tmárstvu. Myšlienky veľkých renesančných filozofov, umelcov a prírodovedcov raného novoveku napriek tomu, že veda odvtedy fantasticky pokročila, sú ohromujúcim — vskutku nevyčerpatelným zdrojom posilovania tvorivého ľudského ducha v jeho boji za pokrok; plné optimizmu, odvodeného z reálneho pozemského sveta, z nespútateľnej dynamickej odvahy a viery vo víťazstvo života a vedeckej pravdy. Písať o týchto veľkánoch nebude nikdy zbytočné; ich tvorba navždy bude vzrušovať srdcia i myseľ ľudstva.

V stati o nástupe a rozvoji marxistickej filozofie všimli sme si najmä autorovu snahu ukázať a dokázať, že marxizmus „nie je púhym konglomerátom filozofie, vedeckého socializmu, politickej ekonómie i mnohých prírodovedeckých poznatkov, ale ich jednotou“ (69).

II

V druhej časti práce rozhodol sa I. Hrušovský „poukázať na teoretické jadro niektorých závažných a živých otázok marxistickej filozofie“, pričom ich chápe nie ako „predovšetkým rezumujúce, ale problémové“. Vo svojom úvode, z ktorého sú citované tieto slová, priamo píše, že mnohé z nich nadhadzuje preto, aby „podnietil ďalšie rozborly

a diskusie“. Túto výzvu do diskusie nutno prijať. Odpoveď na ňu bude iste aj pre autora najlepším ocenením jeho námahy a práce. Preto aj naše poznámky k tejto časti budú podstatnejšieho rázu, než to bolo v prvej časti už aj preto, lebo tu je ťažisko knihy; i keď, pravda, nemožno v rovnakej miere vyjadriť sa v recenznom článku ku všetkým otázkam, ktorých rozpätie je i na malom priestore pomerne veľmi široké. Niektoré z pripomienok treba pritom chápať nielen v polemickom zmysle ale aj ako príspevok do diskusie.

Podajme však najskôr prehľad o kapitolách tejto časti knihy: Materiálny zákon a jeho pojmový odraz; Dialektika procesu abstrakcie; K otázke kauzality; K charakteristike dialektiky; Kategórie dialektického materializmu; Kvalita a štruktúra; Dve koncepcie skutočnosti; Poznanie a logika; Forma a obsah; Otázka dvoch línii v dejinách filozofie; K otázke straníckosti vedy; Zmysel a poslanie kultúrnej revolúcie; Záver. — Všetko na 66 stranách.

Vcelku ani v druhej časti knihy nie je väčšina otázok neznáma. Autor pri ich riešení vychádza najmä z Leninových myšlienok, obsiahnutých vo *Filozofických zošitoch* a zo skúseností, ktoré získal na našom teoretickom fronte, no pri ich formulácii a vysvetľovaní skutočne nastoľuje niektoré zaujímavé a dôležité noetické i praktické problémy. Je preto táto druhá časť nesporne oveľa zaujímavejšia ako prvá a — pochopiteľne — na viacerých miestach aj spornejšia.

*

V kapitole Dialektika procesu abstrakcie, vychádzajúce zo známej Leninovej tézy vo *Filozofických zošitoch*, autor polemizuje s bežnými názormi na konkrétnosť poznatkov, ktorá sa často chápe ako niečo na prvý pohľad zmyslami postihnuteľné a dokazuje, že „konkrétnosť teórie záleží v jej súlade s objektívnou štruktúrou a dynamikou predmetu a nie v prvom rade v súlade s bezprostrednými zmyslovými dátami, i keď z nich pôvodne vychádzame za pomoci praxe“ (95). „Nie teda bezprostredná zmyslová danosť je tou pravou konkrétnosťou, ale popravde konkrétne sú poznatky, ktoré odzrkadľujú v relatívnej úplnosti zákonitú súvislosť objektívneho sveta... Skutočný konkrétny poznatok oboznamuje nás o veci všestranne a podstatne. Preto konkrétno

treba chápať nie ako názor, ale ako *komplexné určenie*“ (94). Tento problém nie je len noeticky veľmi zaujímavý, ale aj pre praktickú činnosť dôležitý. Je veľmi správne, že naň autor poukázal a postrehol niektoré jeho stránky v našom živote. Zaslúžil by si ešte aj všestrannejšiu pozornosť, než akú mu mohol venovať I. Hrušovský, ktorý, vychádzajúc z procesu abstrakcie v ľudskom vedomí, otázku z praktického hľadiska len načrtol.

V stati K charakteristike dialektiky zamýšľa sa autor — okrem iného — aj nad tým, ako má teoretický pracovník pomáhať a slúžiť praxi: „Materialistická dialektika nás uschopňuje skúmať a hodnotiť daný aktuálny problém z hľadiska vývinovej perspektívy. To znamená, že nie je smerodajné vždy, čo najviac bije do očí a čo je nateraz ešte pri sile, ale to *podstatné, čo sa prediera vpred*, stáva sa určujúcou silou budúcnosti. Služba potrebám praxe neznačí, že teoretický pracovník má sám pohotovo odpovedať na všetky vynárajúce sa otázky osvety, propagandy, výučby atď., ale predovšetkým toľko, že príspeje k vedeckému riešeniu problémov tak či inak dôležitých pre prax. Isteže je na ošoh veci, keď je tiež náležite orientovaný v konkrétnych aktuálnych otázkach spoločenského a kultúrneho života. Skutočný marxistický vedec sa však nesmie pragmaticky obmedzovať na vytrhnutú aktualitu dňa. Lipnutie na povrchu javov ešte nie je marxistickou vedou. A veda, ktorá neskúma skutočnosť v jej podstatných vzťahoch a vnútorných súvislostiach a protirečeniach, nie je ešte nijakým spájaním teórie s praxou“ (100). Možno s tým vcelku súhlasiť, ale... nemožno obísť skutočnosť, že I. Hrušovský tu uviedol len jednu — i keď dôležitú — stránku problému. Pre úplnosť a celkovú správnosť pohľadu na túto otázku je však *nevyhnutné* pripojiť aj druhú stránku nemenej dôležitú, ba v *spoločenských vedách podstatnú*, ktorá súvisí s tým, čo je vyjadrené v citovaných slovách: „Isteže je na ošoh vecí, keď je tiež (teoretický pracovník — pozn. J. U.) náležite orientovaný v konkrétnych aktuálnych otázkach spoločenského a kultúrneho života“. Ide totiž o to a podstata problému v spoločenských vedách spočíva práve v tom, že nielenže je to pre teoretického pracovníka „na ošoh vecí“, ale bez toho je spravidla *nemožné* prenikať ani k podstatným vzťahom, vnútorným súvislostiam a protirečeniam spoločenského života a jeho vývinu, bez toho nemožno dôjsť k od-

haľovaniu nových javov vo vývinových zákonitostiach spoločnosti; nemožno ani vedec-ky predvídať, proste preto, lebo podstatné a vnútorné vzťahy vývinu spoločnosti neosvo-jíme si len z teórie samej, ani nám do ve-domia nevnikajú voľajakou „intuíciou v ori-gináli“ (ako tvrdil u nás Losskij so svojimi prívržencami), ale prenikáme k nim cez ich mnohostranné vonkajšie, javové a každodenné stránky. Inak sa k nim prakticky vôbec nemožno dostať. Na toto sa pri osvetľovaní tohto problému v spoločenských vedách — hoci je to dôležitý, ba základný nielen prak-tický, ale aj gnozeologický princíp — žiaľ, na škodu teórie, niekedy zabúda. Spoločens-ký život sám v jeho všestrannej rozmani-tosti, jeho potreby sú najväčším stimulom teoretickej vedy. Táto stránka problematiky sa v knihe ešte osvetľuje — a spresňuje — na iných miestach, najmä v stati o straníc-kosti vedy.

Na str. 108 podáva autor definíciu kate-górie štruktúry: „Kategoriou štruktúry v skratke vyjadrujeme špecifickú jednotu záko-nitých vzťahov, funkcií, kauzálnych a dialek-tických súvislostí predmetu, jednotu jeho vnú-tornej diferenciacie. Pojem štruktúry je teda vyjadrením špecifickej jednoty nevyhnutných vzťahov a zákonov predmetu, jeho štruktúry, a nie mechanického súboru zákonov. Špeci-fický charakter predmetu, jeho štruktúry, nie je výsledkom jeho jednotlivých čŕt, poníma-ných izolovane, ale ich funkčnej jednoty.“ Túto charakteristiku podopiera veľmi výstiž-ným a priliehavým citátom Konstantina Fe-dina z jeho práce *Uirpení starého Werthera aneb o práci spisovateľské*, Praha 1958.

Kapitola Kvalita a štruktúra — ako aj kapitoly Poznanie a logika a Dve koncepcie skutočnosti — sú osobitne interesantné a — diskutabilné (napr. str. 121—123 a i.) a bolo by užitočné a potrebné, aby si ich po-drobnejšie všimli najmä odborníci, zaobera-júci sa týmito otázkami špecificky a sústav-ne. Je tu na malom priestore vyslovené — niekde len načrtnuté — veľa otázok, ktoré možno z mnohých stránok rozoberať a pre-ľhľovať. Proti mnohým jestvujúcim názorom I. Hrušovský napr. medziiným píše: „...nie je správna mienka, akoby každý predmet mal iba jednu preň charakteristickú kvalitu, ale má ich nespočet“ (109, podč. — J. U.). Aj celý rad iných miest autor priamo nasto-luje k diskusií. Nemienime ich tu rozoberať, pripomíname len, že vo všetkých týchto otáz-

kach ide najmä o to vedieť veci tak presné dialekticky vyjadriť a formulovať, aby to bola skutočná (nekonečne mnohostranná) dialektika *objektívnych vzťahov* a nezabehlo sa pritom do relativizmu, ktorého hranice od dialektiky sa niekedy na prvý pohľad zdajú nebadateľné. Vyslovím svoju mienku, keď pri-pomením, že sa mi zdá, akoby autor v dob-rej snahe o zachytenie všestranných vzťahov a podmieneností nedostatočne vyzdvihoval a zdôrazňoval určujúcu úlohu hlavnej stránky z nekonečnej spleti vzájomných vzťahov, čo má osobitný význam najmä v oblasti spo-ločnosti. O týchto otázkach viedlo sa už vo filozofii nespočetné množstvo diskusií. V pod-state ide o to isté, čo už Lenin veľa razy osvetľoval; pokiaľ sa pamätám, veľmi vý-stižne to urobil najmä v známej diskusií o odboroch.

Celej kapitole Kvalita a štruktúra by veľmi poslúžilo, keby bol autor na podopretie svo-jich názorov uviedol ešte viac dôkazového a iného názorného materiálu, čo platí aj o niektorých iných statiach, napr. o stati Dve koncepcie skutočnosti, v ktorej sa hovorí o pozitivistickom chápaní objektívnej reality a o kritike pozitivismu.

V kapitole Forma a obsah si I. Hrušovský — okrem všeobecných a zákonitých gnozeo-logických otázok — stručne všima aj neustá-le aktuálne otázky formalizmu a realizmu (o ktorých sa u nás v poslednom čase najmä v súvislosti s výtvarným umením opäť disku-tuje aj v tlači). I. Hrušovský dokazuje, ako „aj v umení platí, že forma je obsahová. Ak vo vede vytýkame vulgárny empirizmus, v umení zazlievame pseudorealistický a naturalistický opis. Pritom nesmieme zamieňať námet a obsah. Z dobrého námetu nerezul-tuje automaticky dobrý obsah“ (130). V sú-vislosti s tým ukazuje, ako sa i napriek tým-to vedeckým princípom gnozeológie „na strán-kach našej tlače veľmi často stretávame s me-tafyzickými úvahami o akýchsi vyhovujúcich formách, ktoré si vraj vyžadujú iba vhodnú „obsahovú náplň“. (Škoda, že ani tu autor opäť neuviedol presnejšie, čo mal na mysli.) Aj v tejto kapitole sú, okrem miest, s kto-rými nutno plne súhlasiť, viaceré miesta dis-kutabilné, vyvolávajúce otázky iba vhodnú „obsahovú náplň“. (Škoda, že ani tu autor opäť neuviedol presnejšie, čo mal na mysli.) Aj v tejto kapitole sú, okrem miest, s kto-rými nutno plne súhlasiť, viaceré miesta dis-kutabilné, vyvolávajúce otázky iba vhodnú „obsahovú náplň“. (Škoda, že ani tu autor opäť neuviedol presnejšie, čo mal na mysli.)

Aj v tejto kapitole sú, okrem miest, s kto-rými nutno plne súhlasiť, viaceré miesta dis-kutabilné, vyvolávajúce otázky iba vhodnú „obsahovú náplň“. (Škoda, že ani tu autor opäť neuviedol presnejšie, čo mal na mysli.)

K otázkam realizmu a formalizmu sa napr. na jednom mieste medziiným hovorí (pres-

nejšie opakuje): „Mnohé svetové diela ume-
nia, ktoré prenikavo zasiahli do kultúrneho
vývinu, sprvu sa hodnotili ako formalistické,
pretože nezodpovedali nediferencovaným a
skromným nárokom ľudí.“ (str. 130 — podč.
J. U.) Z kontextu cítiť, že poučenie z tejto
skutočnosti treba plne vzťahovať aj na našu
prítomnosť a najmä si ho treba zrejme vziať
k srdcu v kultúrnej politike. Isteže treba,
ide však o to v akom zmysle. Táto (citova-
ná) veta — i keď nie je vôbec autorovým
vlastným produktom, lebo ju proste prevzal
— zaslúži si (hoci vytrhnutá z kontextu a
hoci je povedaná len viac-menej na okraj)
patričnú pozornosť, pretože sa v poslednom
čase pričasto opakovala a slúžila pri disku-
siách o formalizme a realizme rôznym spôso-
bom ako argument, podľa môjho názoru, naj-
častejšie nesprávny. Tu, v knihe nie je síce
presne povedané, čo sa ňou myslí, no práve
preto môže vzbudzovať rôzne domnienky. Po-
chybenosť argumentácie touto vetou (v zná-
mom zmysle) a všetkého, čo s ňou súvisí,
je v tom, že najmä *dnes* nič nedokazuje a
aj v dejinách bolo jej tvrdenie vari častejšie
výnimkou ako pravidlom. Aj v minulosti
(napriek „nediferencovaným nárokom ľudí“,
o ktorých, mimochodom, nemožno — podľa
môjho názoru — bezo zvyšku vôbec hovo-
riť v meštiackej rozdrobenej spoločnosti) sku-
točne veľké *umenie* práve preto, že bolo bo-
jujúce, preto, lebo odpovedalo na pálčivé
otázky spoločnosti, vedelo si spravidla vždy
ihneď pri svojom vzniku získať vášnivých
stúpcov, ako ostatne autor sám jasne uká-
zuje v kapitole o renesancii. Pochopiteľne,
keďže bola spoločnosť antagonisticky rozštie-
pená na triedy, nemohlo si získať celú spo-
ločnosť, ale len jej najvedomejšiu pokro-
kovú časť. V socialistickej spoločnosti sa sku-
točnosť aj v tomto čím ďalej viac (i keď len
postupne) *od základu* mení už tým, že ume-
nie prestáva (nevyhnutne a zákonite) byť
záležitosťou malej vrstvy inteligencie, a
stáva sa majetkom i nevyhnutnou potrebou
celej spoločnosti, najširších ľudových mäs.
Kvalitatívne sa mení „nazerací“ spôsob na
svet, „nediferencované a skromné nároky
ľudí“ sa rapídne zvyšujú, lebo sa neporov-
nateľne zvýšila aktívna, *pretvárajúca* úloha
ľudových mäs. To všetko sú veľmi známe
veci. Je preto trochu nepochopiteľné, ako
možno opakovať citovanú vetu u nás me-
chanicky *dnes* (nehovoriac už ani o argu-
mentovaní ňou) a nespomenúť tieto skutoč-

nosti. Nadväzuje na ňu celý rad protirečení,
ktoré musia nevyhnutne vyvolávať polemiku
a protesty. Podstata problému spočíva pri-
tom v tom, že i keď sa, pravda, pri takom-
to postupe objaví aj celý rad správnych po-
strehov, oprávnených súdov, tvrdení atď.,
veľku sa chytajú veci do ruky z druhého
konca. Môže byť totiž plne pravda, že „hes-
lom boja proti formalizmu mnohí nedosta-
točne vzdelení ľudia mnohokrát vystupovali
(škoda, že sa ani tu neuvádza konkrétnejšie
kedy a kde, bolo by to nielen názornejšie,
ale i účinnejšie) aj proti pozitívnemu nová-
torstvu v jednotlivých umeleckých oblastiach
a jedným dychom vydávali za priameho pre-
chodcu socialistickeho realizmu aj vyložený
naturalizmus a pseudoumelecký gýč, ako aj
„realizmus“ ešte nedávno posluhujúci sociál-
nej reakcii“ (131).³ Takéto snahy, ak sa vy-
skytnú, treba, pravdaže, odmietnuť a konkrét-
ne proti nim kedykoľvek vystúpiť. Čím kon-
krétnejšie, tým lepšie. To je v záujme veci
nevyhnutné a správne. Keby ich však bolo
ešte aj akokoľvek viac, ako ich bolo a je,
nie sú a nemôžu byť žiadnym argumentom
na ospravedlenie formalizmu; môžu byť
u nás *čiasťočným* vysvetlením jeho vzniku
v minulosti, nikdy však nie potvrdením jeho
„práva na život“ ako umeleckého spôsobu,
ktorý by mohol slúžiť širokým masám pra-
cujúcich.

Poznamenávam výslovne, že autor toto v
knihе netvrdí, keďže však nastoľuje tento
problém a neosvetľuje ho všestrannejšie prá-
ve z tejto stránky — a preto, lebo aj takto
sa často otázka chápe a domýšľa — pova-
žujem za dôležité to podotknúť i napriek
tomu, že tu nie je ťažisko tejto kapitoly.

Ide nám *dnes*, pravdaže, nie o hocaké
„umenie“, ani o hocijaký „realizmus“, ale
o *socialistický* realizmus, ktorý nekopíruje

³ Nevedno, čo mal I. Hrušovský pri tých-
to riadkoch presne na mysli, pretože nie sú
všeobecne veľmi známe snahy *marxisticky*
zmýšľajúcich ľudí, ktorí by u nás vydávali
„realizmus“ posluhujúci reakcii (napr. ľudá-
kom) za *prechodcu* *socialistického* realizmu.
To by bolo isteže zas len formalistické po-
sudovanie vecí, i keď prevrátené naruby,
ignorujúce *ideový obsah*. Skôr sú vari zná-
mejšie prípady, že niektoré neumelecky sprá-
cované diela *dnešnej* epochy, ktoré sa vydá-
vali za *socialisticko-realistické*, diskreditovali
v očiach niektorých umelcov túto najpôso-
bivejšiu umeleckú metódu.

hrubý povrch skutočnosti, ale zobrazuje a historicky pravdivo vyjadruje *dramatičnosť* doby a úsilia našej spoločnosti. Veľmi správne sa na inom mieste v knihe podčiarkuje, že „naozaj formalistickým je také umenie, ktoré sa *odtrháva od ženúcich síl spoločenského vývinu*, stimulujúcich umeleckú tvorbu, ktoré sa uzaviera do seba a napokon zahŕňa“, len to treba vždy do dôsledkov domýšľať práve pri tvorbe. A veľmi správna, užitočná a aktuálna je i veta, ktorou I. Hrušovský uzaviera túto krátku stať o obsahu a forme: „Umeleckú gramotnosť treba nabúdať, umeleckému nazeraniu sa treba učiť práve tak, ako rozvíjame svoje poznanie a myslenie, ako zvyšujeme kvalifikáciu vo svojom pracovnom odbore“ (131).

V kapitole o otázke dvoch línii v dejinách filozofie nadväzuje autor na svoje myšlienky, ktoré už veľa razy v posledných rokoch vyslovil v diskusiách, článkoch i knižných prácach. Možno tu poukázať najmä na stať *Metóda dejín filozofie* v knihe *Filozofia a veda* (1955) a stať *Dvadsať rokov rozvoja slovenskej filozofie* v *Kapitolách z dejín slovenskej filozofie* (1957) i na niektoré ďalšie práce. Zdá sa, že po mnohých diskusiách sa nám táto otázka v *niektorých bodoch* predsa len vyjasňuje. Neboli teda tieto diskusie vari celkom zbytočné. No plynie z nich takmer jednoznačne aj to — a prítomná stať v knižke to, nazdávam sa, plne potvrdzuje — že o *niektorých stránkach* tohto problému (lebo v celkovej, hlavnej dejinnej tendencii je táto otázka viac-menej jasná, i keď, pravda, ani tu nie úplne vo všetkom, pretože čiastočné náhľady vždy nutne ovplyvňujú aj celkové ponímanie) sa veľmi ťažko diskutuje len vo všeobecnej rovine, na ktorej nemožno dospieť ku koncu. Pri *takýchto* diskusiách a sporoch (z ktorých nie je veľký osov) práve preto, lebo tvrdenia bývajú vydedukované z iných téz, ktorých úplnosť treba ešte len dôkladne skúmať, sa obyčajne vždy veľmi ľahko sklzáne na jednu, alebo na druhú stranu: do strnutého metafyzického ponímania, alebo do neurčitého eklekticizmu a realitizmu, medzi ktorými prebieha neustály, celkom prirodzený spor. Iné je však uplatňovať túto metodologickú otázku na konkrétnom historickom materiáli, pri výskume dejín nášho myslenia a kultúrneho dedičstva vôbec. Tu má ona základný význam. Jednotlivé tvrdenia možno dokazovať overenými historickými faktami, vyskytujúcimi sa vo vymedze-

nom čase a priestore. Hlavné, o čo sa tu často vedie spor, nebývajú natoľko ani výsledky bádania a jeho formulácie (o ktorých možno vecne diskutovať len po všestrannej znalosti príslušnej problematiky; ich správnosť možno overovať a dokazovať len faktami) kameňom úrazu a hlavným predmetom sporu býva *prístup* k skúmaniu problémov, skutočnosť, z *ktorej strany* sa kritizuje: sprava či zľava, čomu sa stráni. Na riešení tejto otázky potom často závisí aj to, čo sa považuje za dôležité a čo za menej významné. Tu, v tejto oblasti prasto plnú mierou prebieha a uplatňuje sa straníkosť: vo všetkej svojej zložitosti, bojovnosti a protirečivosti, odrážajúcej objektivnú protirečivosť spoločenských síl.

Nejde nám tu o podrobný rozbor jednotlivých tvrdení a formulácií v tejto stati. S mnohými treba súhlasiť, no sú tu aj také, k spracovaniu ktorých sa dá *pristúpiť* aj z inej strany. Úplne nutno súhlasiť najmä s tézou, o ktorej sa už vyššie hovorilo, že ak totiž „pozorne neanalyzujeme konkrétny historický materiál, ľahko sklzáme do schématizmu pri interpretácii dejinných udalostí“ (134). Aj s tým, že „Ak po zásluže hodnotíme Leninov odkaz ako dielo tvorivého marxistu, je to preto, že pri všetkej principiálnosti marxizmus neponímal ako systém poučiek mimo času a priestoru“ (135). To sú vždy aktuálne slová. Súhlasiť treba aj s celým radom ďalších miest, v ktorých ide autorovi o snahu po *vedeckej* interpretácii tvorivého ducha marxizmu proti jeho vulgarizácii. No pri jednom mieste sa predsa len musíme trochu zastaviť, lebo jeho ponímanie a *najmä aplikovanie* býva niekedy zdrojom určitých nedorozumení, nesprávneho chápania niektorých *základných* ideologických problémov minulosti i prítomnosti.

Na strane 134 sa v súvislosti s rozborom pojmov pokrokový a reakčný medziiným píše, že Lenin „označoval niektoré *idey* ako reakčné z hľadiska revolučného proletariátu, ale ako pokrokové z hľadiska všeobecne demokratických úloh v určitej historickej etape“ (podč. — J. U.). Vyvodzujú sa z toho závery na naše pomery, napr. v období boja proti fašizmu atď. V úvodzovkách uvedená časť nie je presný citát z Lenina, ale len voľná parafráza jeho slov, o ktorých autor predpokladá, že sú dostatočne známe. No ak sa používajú ako argument, predsa sa len mal uviesť presný citát s poukazom: kde, za

akých okolností, pri akej príležitosti ich Lenin vyslovil, aby bola možnosť porovnať si myšlienky tu i tam. A nielen to. Je známe, že Lenin sa o tejto otázke vyslovoval pri mnohých príležitostiach, často, z viacerých stránok; treba preto túto otázku, ak ju aplikujeme na inú situáciu, vždy, keď chceme robiť historickú analógiu, preskúmať v leninizme *veľku* — v jej *základnej* tendencii. Nie je to zbytočná požiadavka, ak uvážime, že veľmi často, keď sa hovorí o týchto problémoch, sa spolu zmiešavajú *idey* s určitým demokratickým *hnutím*. Ani tu, v knihe, nie je táto otázka celkom jasne položená, a preto môže vyvolať pochybnosti a nedorozumenia; preto ju tiež spomínam.

Autor, ktorý vystupuje v tejto kapitole proti zjednodušovateľom a schematicom v dejinách filozofie, ktorí „metafyzickým spôsobom... v posledných rokoch a mesiacoch... pozerali neraz aj na činnosť slovenskej pokrokovej inteligencie⁴ v uplynulých desaťročiach“ (135), sa v knihe správne dovoľáva diferencovaného pohľadu. Treba priznať, že akýkoľvek schematicizmus tu naozaj nič nepomôže, len škodí. No práve diferencovaný prístup a pohľad má veľa stránok. Patrí k nemu napr. *nevynutne* aj to, rozlišovať v určitom demokratickom hnutí v konkrétnej historickej etape medzi objektívnym dosahom politickej a inej praktickej činnosti a *ideovou*, svetonázorovou stránkou a orientáciou, filozofickým myslením jeho príslušníkov. Trochu inak môže vyzerať problém, ak hovoríme o spoločenskom dosahu politickej činnosti ľudí, osobností alebo celého prúdu v demokratickom hnutí v určitej etape a trochu inak, ak hodnotíme ich filozofické

⁴ Nebolo by tu bývalo od vecí presnejšie vymedziť, o ktorej skupine je reč. Pojem „pokrokovej“ inteligencie v minulosti je široký. Bolo niekoľko skupín. Bola skupina inteligencie, ktorá bola súčasťou revolučného robotníckeho hnutia, vedeného komunistickou stranou, išla s ním bezvýhradne. Bola skupina „súbežcov“, ktorí sympatizovali s revolučným robotníckym hnutím, kráčali po jeho boku, nikdy sa však z jeho predvojom za buržoáznej éry ideologicky *nestotožnili*, ani s ním nesplynuli svojím spôsobom života a svojou prácou. Bola ďalej skupina, ktorá kolísala medzi proletariátom a buržoáznymi demokratmi a ich ideológiou, medzi komunistickou stranou a sociáldemokratizmom, masarykizmom atď. atď.

názory v dejinách vedeckého myslenia, i keď to nemožno od seba metafyzicky oddeľovať. Je iste správne, že určité osobnosti nemožno napoly rozčesnúť, ale posudzovať ich celku, no ak ide o zjavne protirečivé osobnosti, treba tieto stránky *rozlišovať* a teda aj tu diferencovať. O nič viac, *ale ani menej* v diskusiách o hodnotení určitých prúdov v dejinách nášho myslenia „v posledných rokoch a mesiacoch“ nešlo. Najmä nie v najnovšom období dejín, t. j. zhruba od začiatku tohto storočia, odkedy jediným dôsledne pokrokovým činiteľom v našich dejinách bola robotnícka trieda a v oblasti ideológie jej vedecký svetový názor. Trocha inak vyzerať otázka v starších dejinách — napr. v období štúrovcov, ktoré autor tiež spomína — a predtým, keď vedúcim pokrokovým činiteľom bola nastupujúca buržoázia, hoci aj tu treba — podľa mňa — v *dejinách filozofie* rozlišovať medzi objektívnym dosahom politickeho hnutia, jeho demokratickou stránkou a jeho prejavmi vo svetonázorovej sfére. Nejde teda *skutočne* o to, nevidieť historickú úlohu aj niektorých idealistických prvkov a stránok v dejinách myslenia. A už *vôbec* nejde o to tvrdiť, že idealizmus bol v dejinách filozofie vždy len holým nezmyslom a nevidieť, že „Filozofický idealizmus je iba nezmyslom z hľadiska materializmu hrubého, prostého, metafyzického“, ako písal Lenin vo *Filozofických zošitoch*. Nejde o nekritické zastávanie sa metafyzického a mechanického materializmu a popieranie skutočnosti, že aktívnu stránku ľudského myslenia rozvíjali aj niektorí idealisti s dialektickým ponímaním sveta, ale o to, aby sa s dialektikou sem-tam neprešmykol do našej teórie aj idealizmus (ako sa to, pravda, môže stať aj naopak), aby sa nezveličovala jeho úloha v dejinách a aby sa neprikrášľoval dnes; aby sa ani v najkomplikovatejších otázkach, ktoré nutno ponímať a vysvetľovať v ich objektívnej protirečivosti, nikdy nestierali *hranice* medzi materializmom a idealizmom.

I keď to nemôžeme tvrdiť s určitosťou (práve preto, lebo nebol uvedený presný citát), domnievame sa z určitých poznatkov, že I. Hrušovský mal pri uvedených Leninových slovách na myslí to miesto z jeho spisov, na ktorom odpovedá na otázku: Aký postoj má mať robotnícka trieda k maloburžoázii a k jej programom? No aj tu — poukazujúc na dvojaký ráz tejto triedy — nehovorí Lenin v tomto zmysle o ideách, ale

o programe. Celú otázku by bolo treba zo všetkých strán hlboko preskúmať. To, žiaľ, nemožno urobiť (nielen z priestorových ale aj iných príčin) ani v tomto článku; toľko však bolo nutné podotknúť a *zopakovať*, že Lenin dôsledne vždy rozlišoval (i keď metafyzicky neoddeľoval) pri posudzovaní týchto otázok politickú, praktickú atď. stránku vecí a ideovú, svetonázorovú. V politickom hnutí sú neraz pre vývoj pokroku možné, nevyhnutné, potrebné a užitočné v revolučnom robotníckom hnutí aj ústupky a kompromisy; v ideovej oblasti nikdy nie.⁵

Zostáva ešte spomenúť kapitolu: Zmysel a poslanie kultúrnej revolúcie. Aj tu šlo autorovi viac-menej len o načrtnutie otázok. Na str. 148—149 pred záverom knihy pripojil k nim aj niekoľko praktických poznámok k nášmu umeniu. Sú správne upozorované zo života a sú to otázky, o ktorých sa často hovorí. Nutno s nimi vrelo súhlasiť, najmä tam, kde I. Hrušovský hovorí o nutnosti skoncoviť s umeleckým brakom, ktorý napr. v hudbe rozširujú Gramofonové závody, rôzne „zábavné“ orchestre v kaviarňach, v kúpeľných a rekreačných strediskách atď. Veľmi aktuálne je aj propagovanie a ešte viac *organizovanie* krásneho životného prostredia pracujúcich, ktoré má po mnohých stránkach veľký význam pre rozvoj socialistického človeka a v ktorom sme v mnohých smeroch a na mnohých miestach na Slovensku ešte veľmi zaostali, ak berieme do úvahy obrovské možnosti, ktoré poskytuje socialistická spoločnosť. Mnohé sa tu už, pravda, uskutočňuje, ale kvalitná propaganda v tomto smere nie je ešte stále dostatočná.

Nakoniec len upozornenie na niektoré formulačné nepresnosti a termíny, ktoré sa zdajú v knihe nie celkom výstižné a vhodné. Neuvádzam všetky, ale opäť len tie dôležitejšie. Nie je napr. veľmi správne v marxistickej filozofii hovoriť o „neúplnej *bezpečnosti*“ nášho poznania (str. 89 — podč. J. U.). Tento termín má v sebe určitú agnostickú „príchuť“, preto možno v tomto zmysle

⁵ Nedávno vyšlo 16. číslo teoretického časopisu *Kommunist*, roč. 1959, v ktorom — domnievam sa aj o týchto otázkach — veľmi poučný úvodník pod nadpisom Mierové spolunažívanie a ideologický boj.

používať len termín o *neúplnosti* poznania, ktorý lepšie a presnejšie vyjadruje vzťah relatívnej a absolútnej objektívnej pravdy. Okrem toho musíme *nielen* „v záujme *dočasnej stability príslušnej vedeckej disciplíny, ďalej v záujme eliminovania nihilistických tendencií vo vede* trvať v danej vývinovej etape vedy na záväznej platnosti overených zákonov vedy ako teoretickej platformy vedeckého bádania a experimentovania“, ako sa píše na tej istej strane hneď za tým (podč. — J. U.), ale *predovšetkým* preto sa musí na tejto záväznosti trvať, lebo ak ide o skutočne vedecké poznanie, o *overené* zákony vedy (ako sa píše), sú ony a musia byť vždy odrazom objektívnej skutočnosti, a jej vývinový proces je charakteristický nielen neustálou zmenou, ale aj relatívnu stálosťou jej jednotlivých foriem, ktorú v určitých historických etapách a vždy hlbšie vedecky postihujeme a logicky vyjadrujeme. Je to teda *nielen* otázka boja proti nihilistickým tendenciám, ale *predovšetkým* otázka vedeckej historickej pravdy, bez ktorej by bol vždy boj proti akémukoľvek nihilizmu bezmocný a neúspešný.

Rovnako možno kvôli presnosti namietat voči formulácii: „Pri *bádateľskom* vyhľadávaní konkrétnych zákonov jednotlivých oblastí skutočnosti *vychádzame* z príslušných zákonov dialektického materializmu a *prizráme* súčasne na špecifický charakter skúmanej oblasti“ (str. 90 — podč. J. U.), keďže skutočný postup je taký, že *vychádzame* z objektívnej skutočnosti danej oblasti a pri jej výskume, pri jej poznávaní, pri odhaľovaní a „vyhľadávaní jej konkrétnych zákonov“ používame dialektický materializmus ako vedeckú teóriu a metódu, odvodenú zo zákonitostí *celého* sveta.

I napriek vari neobvyklému rozsahu recenzného článku bolo možné poukázať v ňom len na niektoré problémy, ktoré prináša a podnecuje najnovšia knižka akademika Hrušovského. Jej zásluha i prínos je v tom, že ich nastoluje i rieši. Je preto nesporne veľmi užitočné si ju pozorne prečítať a porozmýšľať nad ňou.

Ján Uher